

Тас дәуірі

Тас дәуірі б.з.б 2,6 млн – б.з.б 2 мың

Бүкіл дәуірлер адамдардың қандай да бір материалды игеруіне байланысты тас, қола және темір дәуірлері болып бөлінеді.

Тас дәуірі шамамен үш миллион жылға созылған үш үлкен кезеңге бөлінген. Олар:

Палеолит (ерте тас дәуірі): б.з.б 2,6 млн – б.з.б 12 мың жыл.

Мезолит (орта тас дәуірі): б.з.б 12 мың – б.з.б 5 мың жыл.

Неолит (жаңа тас дәуірі): б.з.б 5 мың – б.з.б 3 мың жыл.

Энеолит (мыс-тас дәуірі): б.з.б 3 мың – б.з.б 1800 жыл.

Палеолит (ежелгі тас дәуірі)

(б.з.б 2,6 млн жыл – б.з.б 12 мың жыл)

Адам мен оның шаруашылығы қалыптасуының бастапқы уақыты. Бұл дәуірді қазіргі оқулықтарда 2 кезеңге бөледі: ерте және кейінгі палеолит. Егер бұрынғы оқулықтарға назар аударсақ, онда орта палеолит деген ұғым бар.

Палеолит кезеңдері:

Ерте палеолит: б.з.б 2,6 млн – б.з.б 40 мың жыл.

Ерте палеолит өзі 3 үлкен кезеңге бөлінген:

Олдувей: б.з.б 2,6 млн – б.з.б 800 мың жыл.

Ашель: б.з.б 800 мың – б.з.б 140 мың жыл.

Мустье: б.з.б 140 мың – б.з.б 40 мың жыл. (бұрынғы оқулықтарда «орта палеолит»)

Кейінгі палеолит: б.з.б 40 мың – б.з.б 12 мың жыл.

Дәуірлер еңбек құралдардың жетілуіне немесе өзгеруіне байланысты ауысқан. Және әрбір дәуірде өзіне тән үлкен ерекшеліктері бар. Қазақстан жеріндегі палеолит дәуірінің ескерткіш, қоныс, тұрақтары ашель, мустье және кейінгі палеолит дәуірлеріне тән. Олдувей заманынан тұрақтар Қазақстан жерінде табылмады. Оған бірден бір себеп, біздің жерімізде ең алғашқы адам тек ашель кезеңінде қоныстанған деген пікір бар.

Ескерткіштерге келетін болсақ:

Ашель дәуіріне: Шақпаката, Бөріқазған, Тәңірқазған, Шабакты, Құдайкөл, Жаман Айбат, Қозыбай, Қазанғап, Обалысай және тб жатады.

Мустье дәуіріне: Обалысай, Мұзбел, Қанай, Қызылрыспек, Шақпаката және Ш.Уәлиханов атындағы тұрақтар жатады.

Мустье дәуірінің ең үлкен ерекшелігі - ол ежелгі адамдардың отты қолдануды меңгеруі.

Кейінгі палеолитке: Батпақ, Қарабас, Семізбұғы, Бұқтырма, Шульбинка, Майбұлақ, Ащысай.

Бұл дәуірдің басты ерекшелігі – саналы адамның пайда болуы.

Палеолитте, 100 мың жыл бұрын, ауа райы күрт суып – мұз дәуірі басталды. Әсіресе Еуразия мен Солтүстік Американың көп жерін алып мұздықтар басып кетті. Бұл өзгеріс, жануарлар әлемі мен адамдарға өз әсерін тигізді. Мысалы көптеген жылу сүйгіш жануарлар жойылды. Ал ежелгі адамдар, мамонт, бизон сияқты жүні қалың, еті көп жануарларға аңшылыққа шығатын. Соның салдарынан мамонттар толықтай жер бетінен жойылып кетті.

Сұрақ – жауап

1. Адамзат тарихы дамуының ең алғашқы кезеңі: **Тас дәуірі**
2. Археологтардың дерегінше жер бетінде адам пайда болған мерзім: **3 млн. жыл бұрын**
3. Үш млн. жыл бұрын алғашқы адамдар қалыптасқан аймақ: **Солтүстік-Шығыс Африка, Алдыңғы және Оңт. Азия**
4. Ғылыми жүйе бойынша тас дәуірі бөлінетін кезеңдер: **Палеолит, Мезолит, Неолит**
5. Адамзат тарихындағы ең ұзақ уақытқа созылған ежелгі тас дәуірі: **Палеолит**
6. Ежелгі тас дәуірі (палеолит) қамтитын кезең: **б.з.б. 2,6 млн. жылдан - б.з.б. 12 мың жыл аралығы**
7. Б.з.б. 2,6 млн. жылдан - б.з.б. 12 мың жыл аралығын қамтитын дәуір: **Палеолит**
8. Палеолит дәуіріндегі ірі өзгеріс: **бет бейне, ой-санасы қалыптасты**

9. Адам мен оның шаруашылық әрекеті қалыптасқан дәуір: **Палеолит**
10. Палеолит кезеңі бөлінген дәуірлер: **Ерте және кейінгі палеолит**
11. Ерте палеолит қамтитын кезең: **б.з.б. 2,6 млн. жыл - б.з.б. 40 мың жыл аралығы**
12. Кейінгі палеолит қамтитын кезең: **б.з.б. 40-12 мың жылдар аралығы**
13. Ерте палеолит бөлінген кезеңдер: **Олдувэй, ашель, мустье**
14. Олдувэй, ашель, мустье кезеңдері тұратын дәуір: **Палеолит**
15. Олдувай кезеңінің хронологиясы: **б.з.б. 2,6 млн - 800 мың жылдар**
16. Б.з.б. 2,6 млн - 800 мың жылдар аралығын қамтитын ерте палеолит кезеңі: **Олдувай кезеңі**
17. Ерте палеолиттің ашель кезеңі қамтыды: **б.з.б. 800 - 140 мың жылдар**
18. Б.з.б. 800 -140 мың жылдар аралығын қамтитын ерте палеолит кезеңі: **Ашель кезеңі**
19. Ерте палеолиттің мустье кезеңі қамтыды: **б.з.б. 140 - 40 мың жылдар**
20. Б.з.б. 140-40 мың жылдар аралығын қамтитын ерте палеолит кезеңі: **Мустье кезеңі**
21. Қазақстан аумағында алғашқы адамдардың қоныстанған уақыты: **Ерте палеолит**
22. Қазақстан территориясындағы палеолит тұрақтары: **Шақпақата, Бөріқазған**
23. Алғашқы адамдардың көне іздері табылған қоныстар: **Шақпақата, Қазақстанның оңтүстігіндегі Шабакты, Қазанғап, Тәңірқазған**
24. Қазақстанның оңтүстігінен табылған алғашқы адамдардың қоныстары: **Қазанғап, Тәңірқазған, Шабакты**
25. Палеолит дәуірінің ашель кезеңіне жататын Қаратау жотасындағы қоныстар: **Бөріқазған, Тәңірқазған**
26. Қаратау жотасынан табылған ашель кезеңінің құралдары дайындалды: **малтатастан**
27. Бөріқазған және Тәңірқазған тұрақтарының ерекшелігі: **Еңбек құралдары Африкадан табылған құралдармен ұқсас**
28. Орталық Қазақстаннан табылған ашель кезеңінің ескерткіші: **Құдайкөл**
29. Ашель кезеңінің ескерткіші Құдайкөл табылған аймақ: **Орталық Қазақстан**
30. Палеолит дәуірінің ашель кезеңіне жататын қоныстар: **Жаман Айбат, Обалысай, Қозыбай**
31. Жаман Айбат, Обалысай тұрақтары жататын кезең: **Ашель**
32. Палеолит дәуірінің Қозыбай тұрағынан шапқы, екі жағы өңделген құралдар табылған аймақ: **Шығыс Қазақстан**
33. Қазақстанның орталық және шығыс аймақтарын адамзат баласы игере бастаған кезең: **Мустье кезеңінің басында**
34. Адам баласы мустье заманының басында игере бастаған Қазақстан аймақтары: **Орталық және Шығыс.**
35. Мустье дәуірінің қоныстары: **Обалысай, Мүзбел, Қанай, Қызылрысбек, Шақпақата**
36. Палеолит дәуірінің Мустье кезеңіне жататын Қаратаудағы тұрақ: **Қызылрысбек**
37. Ежелгі адамдар бірнеше рет қоныстанған Мустье кезеңінің тұрағы: **Ш.Уәлиханов**
38. Мустье кезеңінің Ш.Уәлиханов атымен аталатын тұрақтар табылды: **Арыстанды мекенінен**
39. Мустье кезеңінің тұрағы Қанай орналасқан өңір: **Шығыс Қазақстан**
40. Шығыс Қазақстан жерінен табылған Мустье кезеңінің тұрағы: **Қанай**
41. Шығыс Қазақстан жеріндегі Қанай қонысынан табылған тас құралдардың пайдаланған уақыты: **Б.з.б. 140-132мың.ж**
42. Алғашқы адамдар тасты тасқа ұрып от жағуды үйренді: **Мустье кезінде**
43. Еңбек өнімділігі артып, алғашқы қауымдық құрылыстың белгілері байқалған кезең: **Мустье кезеңі**
44. Археологтар Шығыс Қазақстан мен Оңтүстік Қазақстан өңірінен тұрақтарын көп тапты: **Мустье кезеңінің**
45. Қазақстан жеріндегі ежелгі адамның алғашқы іздері жатады: **Ерте палеолитке**
46. Қазақстан аумағында ең ежелгі адамдардың өмір сүрген аймағы: **Оңтүстік Қазақстан**
47. Қазақстанда ежелгі адамдардың құралдары алғаш табылды: **Жамбыл облысынан**
48. Қазақстан жерінен ең көне тас құралдар табылды: **Маңғыстау, Солтүстік, Орталық Қазақстан, Қаратау аумағынан**
49. Маңғыстау, Солтүстік, Орталық Қазақстан, Қаратау аумағынан табылған тас құралдардың жасалынған мерзімі: **б.з.б. 800 - 140 мың жылдар**
50. Қазақстан жерінен табылған ең көне тас құралдардың жасалынған мерзімі: **б.з.б. 800 - 140 мың жылдар**
51. Ерте тас ғасыры тұрақтарының ең көне ескерткіштерінің табылған жері: **Шақпақата, Арыстанды**
52. Алғашқы адамдардың Қазақстан аумағына тарала қоныстану процесі жүрді: **Кейінгі палеолитте**
53. Кейінгі палеолитке жататын Жетісудан табылған тұрақ: **Майбұлақ**
54. Палеолит дәуіріне жататын еңбек құралдары табылған өңір: **Жамбыл облысы**
55. Жамбыл облысындағы 5 мыңға жуық тас құралдар табылған тұрақтар: **Бөріқазған, Шабакты**
56. Алғашқы адамдардың еңбек құралдары: **қазғыш таяқ, үшкір тас, шоқпар, шапқы**
57. Жамбыл облысынан табылған палеолит дәуірінің бес мыңдай еңбек құралдарының бәрі: **Қашау мен үшкір заттар**
58. Орталық Қазақстан жеріндегі жүзі түзу, кейде қайқы тас пышақ қырғыштыр табылған тұрақ: **Семізбұғы**
59. 300-ге таяу тас құралдар табылған кейінгі палеолит тұрағы: **Батпақ**
60. Орталық Қазақстанда Батпақ тұрағының ерекшелігі: **300-ге таяу тас құралдар табылған**
61. Батпақ тұрағының жас мөлшері: **б.з.б. 30-25 мыңыншы жыл**
62. Жер бетіндегі мұз басу кезеңі осы дәуірге тән: **Палеолит**
63. Ерте тас дәуірінде: **от пайда болды**

Мезолит (орта тас дәуірі) (б.з.б 2,6 млн жыл – б.з.б 12 мың жыл)

Бұл дәуір 7 мың жылға созылған.

Осы дәуір кезінде өмір сүрген адамдар, аңшы болған. Сол себеппен аң аулауға қажетті қару-жарақ ойлап тапқан. Мысалы: **бумеранг, садақ пен жебе, гарпун, балық аулайтын тор**. Әрине бұл қару-жарақтар палеолитке де тән, бірақ мезолитте олар өзінің күрделілігімен ерекшеленеді.

Мезолиттің ең басты ерекшелігі болып микролиттердің пайда болуы саналады. Микролит дегеніміз ұсақ өткір жаңқа тастар. Оларды жебенің немесе найзаның ұшы ретінде қолданған.

Бұл дәуірдің тағы үлкен ерекшелігі жануарларды қолға үйрету. Мезолит кезеңінің адамдары аңшы болғандықтан, ең бірінші қолға үйреткен жануар - ит. Мезолит дәуірінің қауымдары 3 топқа бөлінген. Яғни қариялар, ересектер және балалар. Әрбір топтың өз міндеттері болған. (Мысалы балалар – терімшілік және ұсақ үй жұмыстарымен айналысса, ересектер – аң аулаған, ал қариялар өз білімдерін келесі ұрпаққа таратып отырды).

Мезолит дәуірінің адамдары аңшы болып, үнемі жануарлардың артынан жүргендіктен бұл кезеңде тұрақтар аз кездеседі. Бірақ аз болса да бар. Олардың ең ірілері – **Боголюбово, Явленка, Виноградовка, Әкімбек, Тельман, Мичурин, Дүзбай, Қызылсу, Атбасар**.

Мезолитте, 13 мың жыл бұрын климаттың жылынуына байланысты – алып мұздықтар еріп, мұз дәуірі аяқталады.

Сұрақ – жауап

1. Мезолиттің хронологиялық шеңбері: **б.з.д. 12-5 мың жылдықтар**
2. Б.з.б. 12-5 мыңжылдықтарды қамтитын дәуір: **Мезолит**
3. Мезолит дәуірі шамамен созылды: **7 мың жылға**
4. Қазақстан жерінде ескерткіштері аз табылған кезең: **Мезолит**
5. Ежелгі тас дәуірі- палеолит пен неолит арасын жалғастыратын көпір сияқты дәуір: **Мезолит**
6. Тас дәуірінің орта кезеңі: **Мезолит**
7. Қазақстан жерінде бүгінгіге ұқсас климат, табиғи жағдай қалыптаса бастаған мерзім: **Мезолит**
8. Еңбек құралдары бұрғылап тесу, кесу, ысқылап жалтырату әдістері кеңінен пайдалана бастады: **Мезолитте**
9. Мезолит дәуірінің ерекшелігі болған ұсақ тас құралдар атауы: **Микролит**
10. Микролиттер пайда болған дәуір: **Мезолит**
11. Мезолит дәуірінің басты жаңалығы: **Садақ пен жебе**
12. Жебелі садақ, балта, қайық, сал дүниеге келді: **Мезолит**
13. Жебе мен садақ, бумеранг дүниеге келген дәуір: **Мезолит**
14. Ірі жануарлар жойылды: **Мезолитте**
15. Мезолитте аңшылықтың рөлін арттырды: **садақ**
16. Ретушь әдісімен жүзін өткірлеген ірі құралдар: **тесе, кетпен, қайла**
17. Ерлер мен әйелдердің арасында еңбек бөлінісі қалыптасқан дәуір: **Мезолит**
18. Қоғамдағы топтардың белгілі бір кәсіп түріне бірте-бірте мамандануы: **Қоғамдық еңбек бөлінісі**
19. Мезолит заманында күшейді: **рулық қауым**
20. Қауым мүшелері қариялар, ересектер, балалар болып үш топқа бөлінді: **Мезолит дәуірінде**
21. Мезолит дәуірінде қауым мүшелерінің құқығы: **тең болды**
22. Балалар тобынан ересектер тобына өту ғұрпы: **Бағыштау (инициация)**
23. Бағыштау ғұрпы тән кезең: **мезолит**
24. Мезолит кезеңіндегі адамдардың негізгі кәсібінің бірі: **Аңшылық**
25. Мал шаруашылығы мен егіншіліктің алғашқы белгілері біліне бастады: **Мезолит**
26. Малды қолға үйрете бастау қалыптасқан кезең: **Мезолит**
27. Алғашқы егіншілік қалыптаса бастаған дәуір: **Мезолит**
28. Мезолит дәуірінің ерекшеліктері: **Жануарларды қолға үйрету, дәнді дақылдарды өсіру**
29. Алғашқы қауымдық егіншілікке алып келген жағдай: **терімшіліктің дамуы**
30. Алғашқы егіншілердің егін оратын қарапайым құрал атауы: **Тас орақ**
31. Ежелгі егіншілердің жер жырту құралы: **Тесе**
32. Мезолит заманының зерттелген тұрақтары: **Атбасар маңында - Тельман, Қарағанды жанында - Әкімбек, Көкшетау аумағында - Виноградовка, Торғай жерінде - Дүзбай, Маңғыстауда – Қызылсу.**
33. Солтүстік Қазақстандағы мезолит дәуіріне жататын тұрақтар: **Мичурин, Боголюбово, Явленка**
34. Мезолиттік Мичурин, Боголюбово, Явленка тұрақтары табылды: **Солтүстік Қазақстанда**
35. Мезолит дәуірінің тұрақтары: **Әкімбек, Тельман**
36. Мезолиттік аңшылар мекендеген өзен жағалаулары: **Ертіс, Есіл, Тобыл, Торғай, Жайық**

37. Мезолит дәуіріндегі тұрақтардың аз болуының негізгі себебі: **жиі қоныс аударуынан**
38. Мезолитте 40-60 шаршы метр болатын баспана табылған өзен аңғары: **Есіл**
39. Орта тас дәуіріне тән оқиға: **Алып мұздықтардың ери бастауы**
40. Мұздықтың еріген кезі көбіне осы дәуірге сәйкес келеді: **Мезолит**

Неолит (жаңа тас дәуірі)

(б.з.б 5 мың жыл – б.з.б 3 мың жыл)

Бұл дәуірде тас өңдеу өте жоғары дәрежеге жетіп, егіншілік толық қалыптасты. Неолит дәуірінің адамдары егіншілікпен айналысқандықтан **тас тесе, тас орақ, дәнүккіш** сияқты құрал-жабдықтар ойлап табылды.

Неолитті қыш құмыралар заманы деп те атайды. Себебі адамдар осы дәуірде саз балшықтан ыдыс-аяқ жасауды меңгерді. Бұл дәуірде өндіргіш шаруашылық қалыптасты. Яғни адамдар өмір сүруге қажетті азық-түлікті өздері өндірді. Егіншіліктің дамуы арқасында, сол заман тұрғындары, табиғатқа тәуелділіктен құтылып, азық-түлік мұқтаждығынан айырылды. Ол адам санының күрт өсуіне және дамуына алып келді.

Неолит дәуірінің басты ескерткіштері – **Сексеуіл, Қараүңгір, Зеленая балка, Пеньки, Қарағанды, Усть Нарым**. Тұрақтардың көбі өзен, бұлақ немесе көлдердің жағалауында орналасқан. Себебі егіншілік көп су қажет етті. Көп адамдардың ойында, осы дәуірлер кезінде адамдар әлі дамымаған болып көрінеді, бірақ шын мәнінде, неолит заманы кезінде: Месопотамияда – шумер мәдениеті қалыптасса, Египеттің перғауыны Менес мемлекетті біріктірген болған.

Сұрақ – жауап

1. Жаңа тас ғасыры қамтитын кезең: **б.з.б. 5-3 мың жылдықтар**
2. Б.з.б. 5-3 мыңжылдықтарды қамтитын дәуір: **Неолит**
3. Өндіруші шаруашылық пайда болды: **Неолит**
4. Тас өңдеу әдістері жетіліп, жоғары дәрежеге жетті: **неолитте**
5. Тас өңдеу техникасының гүлденген кезі: **Неолит дәуірі**
6. Тас өңдеудің жоғары дәрежеге жеткенін байқауға болатын неолит ескерткіштері табылды: **Қараторғай өзені маңы**
7. Тас өңдеуде тегістеу, бұрғылау, арамен кесу сияқты жаңа технологиялық әдістер шықты: **неолит**
8. Неолит кезеңі ерекшелігінің бірі: **Тас өңдеу биік деңгейге көтерілді**
9. Қазақ жерінде кездесетін неолит тұрақтарының ең көнесі: **б.з.д. 5 мың жылдыққа тән**
10. Б.з.д. 5 мың жылдыққа жататын ең көне неолиттік тұрақ: **Қараүңгір**
11. Неолиттік түрлі эшекей бұйымдар табылған Оңтүстік Қазақстандағы тұрақ: **Қараүңгір**
12. Неолиттік Қараүңгір тұрағы табылған аймақ: **Оңтүстік Қазақстан**
13. Оңтүстік Қазақстан елінде Қараүңгір тұрағынан табылған: **қыш ыдыс**
14. Оңтүстік Қазақстаннан табылған неолиттік тұрақтар: **Қараүңгір, Сексеуіл**
15. Қазақстан аумағынан табылған неолиттік тұрақтар саны: **800-ге жуық**
16. Шығыс Қазақстандағы неолит тұрағы: **Усть-Нарым**
17. Усть-Нарым тұрағы орналасқан өңір: **Шығыс Қазақстан**
18. Неолит дәуірінің Солтүстік Қазақстан жеріндегі тұрағы: **Пеньки**
19. Неолит дәуірінің Орталық Қазақстан жеріндегі тұрағы: **Зеленая Балка, Қарағанды**
20. Неолит дәуіріне жататын Қарағанды, Зеленая Балка тұрақтары орналасқан өңір: **Орталық Қазақстан**
21. Арал төңірегіндегі неолиттік тұрақтың бірі: **Сексеуіл**
22. Неолиттік Сексеуіл тұрағы орналасқан аймақ: **Қызылорда облысы**
23. Қызылорда облысында орналасқан неолиттік Сексеуіл тұрағынан табылды: **Қой мен сиырдың сүйегі**
24. Сексеуіл тұрғындары шұғылданған шаруашылық: **мал өсіру және аңшылық**
25. Су қоймасы болған неолиттік тұрақ: **Сексеуіл**
26. Кварцит, хальцедоннан жасалған құралдар табылды: **Сексеуіл тұрағынан**
27. Алғашқы кен өндірісінің белгілері пайда болды: **Неолитте**
28. Неолиттік 150-ге жуық тұрақ, көне кен шығару, жерлеу орындары табылған өңір: **Жезқазған өңірі**
29. Неолит тұрғындарының әдет-ғұрыптары туралы мәлімет беретін және қоғамда ана үстемдігінің қандай дәрежеде болғандығын білдіретін әйел кабірі табылды: **Железинка ауылы маңынан**
30. Неолитте салт-дәстүр ұстаушысы болып саналды: **Ана**
31. Табиғи-климаттық ортаның бүгінгі күнге ұқсас қалыптасқан кезеңі: **Неолит**
32. Неолит дәуірінің ең үлкен жаңалығының бірі: **Қыш құмыра жасауды үйрену**
33. Неолит дәуірінің басты ерекшелігі: **Қыш құмыралардың пайда болуы, Егіншілік қалыптасты**
34. Егіншілік пен мал шаруашылығы қалыптасты: **Неолитте**
35. Адамдар саз балшықтан қыш ыдыс жасай бастауды үйренді: **Неолитте**
36. «Қыш құмыралар заманы» деп аталатын дәуір: **Неолит**

37. Адамдардың дән үккішті ойлап тапқан кезеңі: **Неолитте**
38. Адамдардың азық-түлікті өндіре бастаған кезеңі: **Неолит**
39. Тоқыма тоқу қалыптаса бастаған кезең: **неолит**
40. Алғашқы адамдардың еңбек құралдарының жаңа түрлері - дәнүккіш, келі, балта, т.б. ойлап тапқан уақыт: **Неолит**
41. Неолит дәуірінде адамдар ойлап тапқан еңбек құралдары: **Келі, балта, қайла**
42. Неолит дәуірінде жасала бастаған еңбек құралдарының жаңа түрлері: **Дәнүккіш, келі, келісап**
43. Жиналған астық өнімін түйгіштеп талқан жасайтын еңбек құралы: **келі-келсап**
44. Кварцит пен яшмадан жасалған тас құралдар табылған неолиттік тұрақтар табылған жер: **Балқаштың оңт-шығысы**
45. Балқаштың оңтүстік-шығысындағы неолиттік тұрақтан табылған заттар жасалды: **Кварцит, яшма**
46. Нелит дәуірінде металл бетін тегістеуде пайдаланылды: **Яшма**
47. Сүйектен жасалған әшекейлер, садақ пен жебе ұштары табылған өзен маңы: **Қараторғай**
48. Тас өңдеудің жоғары дәрежеге жеткенін байқауға болатын неолиттік ескерткіштер табылды: **Қараторғай өзені маңы**
49. Егіншіліктің тұрақты қалыптасқан кезеңі: **Неолит**
50. Малды тұрақты түрде қолға үйреткен кезең: **Неолит**
51. Неолит дәуірі адамдарының өзіндік дүние танымы болғанын білдіретін: **Жерлеу орындары**
52. Неолит дәуіріндегі аналардың қоғамдағы рөлі: **басты салт-дәстүрлерді ұстаушы, Жер өңдеумен айналысты, қауым ішінде ана жағынан туыстық жүйе күшті болды**
53. Неолиттік тұрақтар орналасу сипатына қарай бөлінді: **Бұлақтық, өзендік, көлдік, үңгірлік**

Энеолит (мыс-тас дәуірі) **(б.з.б 3000 – б.з.б 1800 жыл)**

Бұл кезеңнің хронологиялық ауқымы бір деректер бойынша 3000-1800, ал басқалары бойынша 3000-2800 жылдар. Энеолит- ол тас дәуірі мен қоланың арасындағы өтпелі кезең.

Бұл дәуірде адамдар, алғашқы рет металды қолданды. Бірақ мыс жұмсақ және майысқыш металл болғандықтан ол тасты күнделікті тұрмыста толық ығыстыра алмады.

Энеолиттің басты ерекшелігі - ол аталық рудың қалыптасуы. Тас дәуіріндегі қауымдастықтарда аналық ру үстемдігі басым болса, энеолит дәуірінің қауымдарында аталық ру басым бола бастайды.

Осы кезеңнің қазақ жерінде 2 үлкен тұрағы бар. Ол Ботай және Шебір мәдениеттері.

Ботай мәдениеті: солтүстік Қазақстанды қамтыған, бұл жерде шамамен 158 тұрғын үй және 70 мыңға жуық жылқы сүйектері табылған. Бұл мәдениеттің басты ерекшелігі, ол: жылқыны қолға үйрету болды. Көптеген әлем ғалымдарының есептеуінше, дәл біздің жерімізде алғашқы жылқы қолға үйретілген.

Шебір мәдениеті: Маңғыстау және Каспий маңын қамтыған. Бұл жерде ұлу қабықтарынан жасалған моншақтар табылды. Ол, осы мәдениеттің тұрғындарында балық аулау кәсібі жоғары дәрежеде болғанын көрсетеді.

Сұрақ – жауап

1. Б.з.б. 3000-1800 жылдар тарихта аталды: **Мыс-тас дәуірі**
2. Тас дәуірі мен қола дәуірінің аралық кезеңінің ғылыми атауы: **Энеолит**
3. Алғаш рет металл қолданылған дәуір: **Энеолит**
4. Адамзат баласының металдан жасалған құралдарды игере бастауы басталған дәуір: **Энеолит**
5. Адамзаттың металды игеру кезеңі басталды: **Б.з.б. 3 мыңжылдықта**
6. Тұрмыста тұнғыш пайдаланылған металл: **Мыс**
7. Қазақстан аумағында ең алғаш мыс игеру қалыптасты: **Орталық Қазақстан, Шығыс Қазақстан**
8. Адамдар мысты алғаш игере бастады: **Энеолитте**
9. Адамдар мыс өңдеуді үйренген мерзім: **5 мың жыл бұрын**
10. Мыс кен орындарының аймағы болған ежелгі металлургияның орталығы: **Орталық Қазақстан**
11. Орталық Қазақстан аймағынан табылған ежелгі металлургия орталықтарының бірі: **Жезқазған өңірі**
12. Жүз мың тоннадан астам мыс балқытылған өңір: **Жезқазған өңірі**
13. Тас пен мыстан жасалған еңбек құралы қатар қолданылған кезең: **Энеолит**
14. Бүкіл Еуразия даласындағы ең алғашқы жылқы өсірушілер: **Ботайлықтар**
15. Энеолит дәуіріндегі ботайлықтардың жақсы меңгерген кәсібі: **Жылқы өсіру**
16. Ботай мәдениеті Қазақстан аумағындағы жарқын ескерткіш болып табылады: **Энеолит дәуірінің**
17. Энеолиттік Ботай тұрағының мерзімі: **Б.з.б. 3-2 мың жылдықтар аралығы**
18. Ботай мәдениетінің қамтыған уақыты мерзім: **Б.з.б. XXIV-XXII ғғ**
19. Ботай тұрағы шамамен қамтитын мерзім: **200 жыл**
20. Ботай тұрағы алып жатқан аумақ: **15 гектар**

Quantum Group

21. Ботай қонысынан табылған жәдігерлер: **158 тұрғын үй, Найза мен пышақтар, Жылқы сүйектері**
22. Адамзат өркениетіндегі ең үздік жетістіктердің бірі: **Жылқыны қолға үйрету**
23. Солтүстік Қазақстан жеріндегі энеолиттік тұрақ: **Ботай**
24. Жайық -Ертіс өзендері аралығын алып жатқан мәдениет: **Ботай мәдениеті**
25. Жылқы сүйектері көп табылған тұрақ: **Ботай**
26. Ботай қонысынан сүйек қалдықтары табылған жылқылардың саны: **70 мың**
27. XX ғасырдың 80 жылдарында тарихшы В.Зайберт зерттей бастаған қоныс: **Ботай тұрағы**
28. Энеолиттік ескерткіштер табылған Маңғыстау жеріндегі елді мекен: **Шебір**
29. Ежелгі Шебір тұрғындары ыдысты әшекейлеу үшін пайдаланды: **Тарақ тісі сияқты өрнекті**
30. Ежелгі Шебір тұрғындары моншақ ретінде тақты: **ұлу қабықтары**
31. Энесолит дәуірінде ұлу қабықтарын моншақ етіп таққан тұрғындар: **Шебір**
32. Шебір тұрағынан табылған бұйым: **ұлу қабығынан жасалған моншақ**
33. Қоғамдық еңбек бөлінісі пайда болған дәуір: **Энеолит**
34. Энеолит дәуіріндегі шаруашылықтың ірі қоғамдық еңбек бөлінісі: **егіншіліктің мал шаруашылығынан бөлінуі**
35. Қоғамда алғашқы ірі еңбек бөлінісін туғызған жағдай: **Шаруашылықтың егіншілік пен мал шаруашылығы болып бөлінуі.**
36. Аталық рулық қауым орнай бастады: **Мыс-тас дәуірінде**
37. Мыс-тас ғасырының ерекшелігі: **Аталық ру үстемдігінің қалыптасуы**
38. Қоғамдық еңбек бөлінісі қалыптасты: **Мыс-тас дәуірінде**
39. Аталық ру орнай бастады: **Энеолитте**
40. Мыс-тас дәуірінде рулық қауымның негізін көбінесе құрады : **патриархалдық отбасылар**
41. Үлкен отбасында үстемдігі қалыптасты: **Ер адамдардың**
42. Жаңа тас дәуірі мен мыс-тас дәуірінің басты ерекшеліктерінің бірі: **Өнер**
43. Ер адамдардың қоғамдағы рөлі жоғарылады: **Мыс-тас дәуірінде**